

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i09.086>

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKTNING O‘RNI

Sotvoldiyev Akbarjon

*Andijon davlat universiteti Huquq-Iqtisod fakulteti
Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi
yo‘nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: ushbu ilmiy maqolada muallif tomonidan korrupsiyaga qarshi kurashda raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning o‘rni tahlil qilinadi. Korrupsiya nafaqat iqtisodiy zarar keltiradi, balki davlat institutlariga ishonchni pasaytiradi va demokratik boshqaruvni zaiflashtiradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektning korrupsiyani oldini olish va aniqlashdagi imkoniyatlarini o‘rganish,

Kalit so‘zlar: Korrupsiya, kiberkorrupsiya, sun’iy intellekt, raqamli transformatsiya, davlat xaridlari, shaffoflik, blokcheyn.

Аннотация: в данной научной статье автор анализирует роль цифровых технологий и искусственного интеллекта в борьбе с коррупцией. Коррупция не только наносит экономический ущерб, но и снижает доверие к государственным институтам и ослабляет демократическое управление. Основная цель исследования - изучить возможности цифровых технологий и искусственного интеллекта в предотвращении и выявлении коррупции,

Ключевые слова: Коррупция, киберкоррупция, искусственный интеллект, цифровая трансформация, государственные закупки, прозрачность, блокчейн.

Abstract: In this scientific article, the author analyzes the role of digital technologies and artificial intelligence in the fight against corruption. Corruption not only causes economic damage but also undermines trust in state institutions and weakens democratic governance. The main objective of the study is to study the potential of digital technologies and artificial intelligence in preventing and detecting corruption,

Keywords: Corruption, cybercorruption, artificial intelligence, digital transformation, public procurement, transparency, blockchain.

Kirish

Ilm-fan va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida sun’iy intellekt davlat boshqaruvi va huquqni muhofaza qilish sohalariga tobora keng kirib bormoqda. Biroq bu jarayon yangi imkoniyatlar bilan birga yangi muammolarni ham keltirib chiqaradi. Xususan, jamiyatning eng qadimiy va murakkab kasalliklaridan biri hisoblangan

korruptsiya sun‘iy intellekt texnologiyalari bilan to‘qnash kelganda mutlaqo yangi xarakter kasb etadi.

Korruptsiya davlat xazinasiga faqat moddiy zarar keltirmaydi. Bu fuqarolar va hokimiyat o‘rtasidagi ishonchni yo‘qotish, iqtisodiy rivojlanishni sekinlashtirish, demokratik institutlarni zaiflashtirish va adolatli boshqaruv tizimiga tubdan putur yetkazishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu bois, korruptsiyaga qarshi kurashishda raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt vositalari qanday rol o‘ynashi, bu yo‘lda qanday imkoniyat va to‘siqlar mavjudligi bugungi kunning dolzarb masalasiga aylandi.

Bugungi global texnologik rivojlanish davrida korruptsiyaga qarshi kurash davlat va jamiyat oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri hisoblanib, bunda raqamli texnologiyalar korruptsiyaning oldini olish va davlat boshqaruvida shaffoflikni ta‘minlash maqsadida qator tashabbuslarni amalga oshirmoqda. Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatida ochiqlik, shaffoflik va oshkoralikni ta‘minlash orqali samarali jamoatchilik nazorati uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Korruptsiyaviy jinoyatlar haqida gap ketganda, avvallari ko‘z oldimizga porani konvertda olayotgan mansabdor shaxs gavdalanar edi. Ammo taraqqiyot, ayniqsa kompyuter texnologiyalari rivoji natijasida korruptsiyaviy jinoyatlarning shakli ham o‘zgardi. “Kiberkorruptsiya” atamasi paydo bo‘ldi. Kiberkorruptsiya an‘anaviy korruptsiya va raqamli texnologiyalarning o‘zaro ta‘siri natijasida yuzaga kelgan yangi hodisadir. Oflayn dunyodagi klassik poraxo‘rlikdan farqli o‘laroq, kiberkorruptsiya elektron to‘lovlar, onlayn tenderlardagi firibgarliklar va kompyuter tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan o‘g‘riliklar shaklida namoyon bo‘ladi.

BMT ma‘lumotlariga ko‘ra, jahon iqtisodiyotiga korruptsiya tufayli yillik zarar 2,6 trillion dollarga yetadi³⁶. Bu mablag‘larning katta qismi yashirin kanallar orqali o‘tkaziladi.

O‘zbekistonda korruptsiyaga qarshi kurashish masalalari 2017-yil 3-yanvarda qabul qilingan “Korruptsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘RQ-419-sonli qonun bilan³⁷, kiberxavfsizlik masalalari esa 2022-yil 15-aprelda qabul qilingan “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi qonun bilan tartibga solinadi³⁸. Bu sohada parlament palatalarida mas‘ul qo‘mitalar tuzildi, Milliy kengash va Korruptsiyaga qarshi kurash agentligi tashkil etildi.

Davlat xaridlari sohasida elektron xarid va tender tizimlari joriy etildi. Mulkiy huquqlarni ro‘yxatdan o‘tkazishda blokcheyn texnologiyalari qo‘llanilmoqda. Fuqarolarning shikoyat va murojaatlarini qabul qiluvchi onlayn portallar ishga tushirildi.

2021-yil 22-aprelda qabul qilingan “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-684-sonli qonun³⁹, saylov va tender tizimlarining raqamlashtirilishi natijasida o‘tgan yili 14 trillion so‘m byudjet mablag‘lari tejaldi. Elektron davlat xizmatlari soni 15 barobarga ko‘payib, 721 taga yetdi, foydalanuvchilar soni esa 11 milliondan oshdi. Sun‘iy intellekt korruptsiyani aniqlash va oldini olishda muhim vositaga aylanmoqda. U millionlab tranzaksiyalar va hujjatlarni tahlil qilib, inson ko‘zi bilan payqash qiyin bo‘lgan g‘ayrioddiy holatlarni aniqlaydi. Masalan, davlat xaridlarida bir xil kompaniyalarning takroriy g‘alabalari yoki bozor narxlaridan yuqori

³⁶ BMT ma‘lumoti. <https://news.un.org/en/story/2018/09/1018892>

³⁷ “Korruptsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘RQ-419-sonli Qonun. <https://lex.uz/docs/3088008>

³⁸ “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonun. <https://lex.uz/acts/-5960604>

³⁹ “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-684-sonli Qonun. <https://lex.uz/docs/5382974>

farqlanishlarni aniqlash mumkin. Mashinali o‘rganish tizimlari yordamida amaldorlar uchun “xavf profillari” tuziladi va zaif sohalar bashorat qilinadi.

Sun’iy intellekt tender hujjatlaridagi asossiz cheklovchi talablarni ham tahlil qila oladi. Agar hujjatlarda faqat bitta kompaniyaga mos keladigan o‘ta maxsus talablar ko‘rsatilgan bo‘lsa, bu korrupsiyaviy xavf belgisidir. O‘zbekistonda davlat xaridlarida tovar narxini bozor o‘rtacha ko‘rsatkichidan 20 foizdan oshirmaslik bo‘yicha nazorat mexanizmlari joriy etilmoqda⁴⁰.

Xalqaro miqyosda ham raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt korrupsiyaga qarshi kurashda yangi imkoniyatlar ochmoqda. Transparency Internationalning 2025-yilgi Korrupsiya holati indeksi hisobotiga ko‘ra, 182 ta davlat va hudud o‘rtasida o‘tkazilgan baholashda global o‘rtacha ko‘rsatkich 42 ballga tushdi. Mamlakatlarning uchdan ikki qismidan ko‘prog‘i 50 balldan past ball oldi⁴¹.

Metodlar

Tadqiqotda sifatli tahlil usuli qo‘llanildi. Asosiy manbalar sifatida O‘zbekiston Respublikasining korrupsiyaga qarshi va kiberxavfsizlik sohasidagi qonunlari, xalqaro tashkilotlar (BMT, Transparency International) hisobotlari hamda korrupsiya nazariyasiga oid klassik ilmiy adabiyotlar o‘rganildi.

Qiyosiy tahlil usuli yordamida an’anaviy korrupsiya va kiberkorrupsiya farqlari, shuningdek sun’iy intellektning korrupsiyaga qarshi imkoniyatlari tahlil qilindi. Normativ-huquqiy hujjatlar va amaliy misollar asosida O‘zbekistondagi raqamlashtirish jarayonlari baholandi.

Natijalar

Tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashda raqamli texnologiyalar joriy etilishi sezilarli ijobiy natijalar bergan. Jumladan:

- Davlat xaridlari tizimining raqamlashtirilishi natijasida 14 trillion so‘m byudjet mablag‘lari tejalgan;
- Elektron davlat xizmatlari soni 721 taga yetgan;
- Blokcheyn va elektron tender tizimlari joriy etilgan;
- Sun’iy intellekt asosida shubhali tranzaksiyalar va tenderlarni aniqlash imkoniyatlari kengaygan.

Shu bilan birga, kiberkorrupsiya yangi xavf sifatida shakllanmoqda. Xalqaro miqyosda esa Transparency International ma’lumotlariga ko‘ra, global korrupsiya holati indeksi pastlash tendensiyasini saqlab qolmoqda. Bu an’anaviy yondashuvlarning yetarli emasligini va raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Muhokama

Tahlil qilingan nazariy yondashuvlar korrupsiyaning murakkab va ko‘p qirrali tabiatini ochib beradi. Joseph Nye korrupsiyani asosan individual darajada – rasmiy majburiyatlardan shaxsiy manfaat (pul, maqom yoki ta’sir) yo‘lida chetlashish sifatida belgilagan bo‘lsa⁴², Robert Klitgaard uni tizimli-institutsional hodisa sifatida ko‘radi. Uning $C = M + D - A$

⁴⁰ UZA materiallari. <https://uza.uz/ru/posts/kiberkorrupsiyaga-suniy-intellekt-orqali-tosiq-qoyish-mumkinmi> 696825

⁴¹ Transparency International. Corruption Perceptions Index 2025. <https://www.transparency.org/en/cpi/2025>

⁴² Nye, J. S. (1967). Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. American Political Science Review, 61(2), 417–427 (p. 419).

formulasi shuni ko‘rsatadiki, korrupsiya monopoliya, keng diskretion vakolat va hisobdorlikning zaifligi birga kelganda yuzaga keladi⁴³. Bu yondashuv korrupsiyani shunchaki axloqiy yoki individual muammo deb emas, balki boshqaruv tizimidagi nuqsonlarning natijasi sifatida tushunish imkonini beradi.

Donatella della Porta va Alberto Vannucci esa bu tahlilni yanada chuqurlashtirib, korrupsiyani “yashirin bozorlar” orqali amalga oshiriladigan noqonuniy almashinuv jarayoni sifatida talqin qiladilar⁴⁴. Ularning fikricha, korrupsiya alohida shaxslarning tasodifiy harakati emas, balki siyosiy va iqtisodiy aktorlar o‘rtasidagi barqaror tarmoq munosabatlari asosida shakllanadigan ijtimoiy mexanizmdir. Bu yondashuv korrupsiyaning tizimli xususiyatini ochib beradi va uni faqat jazo chorasi bilan emas, balki tizimli islohotlar orqali bartaraf etish zarurligini asoslaydi.

Colin Leys esa korrupsiyani faqat salbiy hodisa deb emas, balki ba’zi hollarda “tizimni moylash” funksiyasini bajarishi mumkinligini ta’kidlagan⁴⁵.

Shu bois, tadqiqot natijalarini tahlil qilishda korrupsiyani faqat individual xulq-atvor sifatida emas, balki monopoliya, diskretion vakolat va hisobdorlikning o‘zaro ta’siri, shuningdek yashirin tarmoq mexanizmlari nuqtai nazaridan baholash maqsadga muvofiqdir. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt aynan shu omillarni kamaytirish (monopoliya va diskretion vakolatni cheklash, hisobdorlikni oshirish) orqali korrupsiyaga qarshi samarali vosita bo‘la oladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt korrupsiyaga qarshi kurashda muhim strategik vositaga aylanmoqda. O‘zbekistonda elektron davlat xizmatlari, elektron tender tizimlari va blokcheyn texnologiyalarining joriy etilishi sezilarli iqtisodiy va institutsional natijalar bergan. Ayniqsa, davlat xaridlarining raqamlashtirilishi natijasida byudjet mablag‘larining tejalishi, shaffoflikning oshishi va jamoatchilik nazorati imkoniyatlarining kengayishi bu yo‘nalishdagi islohotlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, kiberkorrupsiyaning paydo bo‘lishi va rivojlanishi yangi xavf-xatarlarni yuzaga keltirmoqda. Sun’iy intellektning katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish, shubhali tranzaksiyalarni aniqlash va xavf profillarini tuzish imkoniyatlari korrupsiyani oldini olishda katta potensialga ega. Biroq bu texnologiyalarning huquqiy, axloqiy va xavfsizlik jihatlarini chuqurroq o‘rganish, ularni to‘g‘ri tartibga solish va suiiste’mol qilinishining oldini olish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurash faqat jazo choralariga tayanmasdan, tizimli yondashuvni talab qiladi. Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt monopoliya va ixtiyoriy vakolatlarni cheklash, hisobdorlikni oshirish va yashirin tarmoqlarni buzish orqali korrupsiyaning ildizlariga ta’sir ko‘rsatish imkonini beradi. Kelgusida ushbu texnologiyalarni keng joriy etish, xalqaro tajribani o‘rganish va milliy qonunchilikni takomillashtirish orqali korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligini oshirish mumkin.

⁴³ Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, p. 75.

⁴⁴ Della Porta, D., & Vannucci, A. (1999). *Corrupt Exchanges: Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption*. New York: Aldine de Gruyter, p. 16.

⁴⁵ Leys, C. (1965). “What is the Problem about Corruption?” *Journal of Modern African Studies*, 3(2), 215–230.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘RQ-419-sonli Qonun. <https://lex.uz/docs/3088008>
2. “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonun. <https://lex.uz/acts/-5960604>
3. “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-684-sonli Qonun. <https://lex.uz/docs/5382974>
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2025-yil 5-martdagi Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha milliy kengash yig‘ilishidagi nutqi. <https://president.uz/oz/lists/view/7924>
5. BMT ma’lumoti. <https://news.un.org/en/story/2018/09/1018892>
6. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2025. <https://www.transparency.org/en/cpi/2025>
7. UZA materiallari. <https://uza.uz/ru/posts/kiberkorrupsiyaga-suniy-intellekt-orqali-tosiq-qoyish-mumkinmi> 696825
8. Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, p. 75.
9. Della Porta, D., & Vannucci, A. (1999). *Corrupt Exchanges: Actors, Resources, and Mechanisms of Political Corruption*. New York: Aldine de Gruyter, p. 16.
10. Nye, J. S. (1967). Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *American Political Science Review*, 61(2), 417–427 (p. 419).
11. Leys, C. (1965). “What is the Problem about Corruption?” *Journal of Modern African Studies*, 3(2), 215–230.